

“จดหมายหลวงอุดมสมบัติ”

ยอดชาย ชุตিকাโม*

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ หลักสูตรรัฐศาสตร์
โรงเรียนกฎหมายและการเมือง มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

Yodchai Chutikamo*

School of Law and Politics, Suan Dusit University

ชื่อเรื่อง จดหมายหลวงอุดมสมบัติ
ผู้แต่ง หลวงอุดมสมบัติ (จัน)
จำนวนหน้า 592 หน้า
ผู้พิมพ์ สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2554
ภาษา ไทย

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงเวลา
ที่กรุงรัตนโกสินทร์มีความเจริญรุ่งเรืองและมีความมั่นคงมั่งคั่ง ในช่วงเวลา
เพียง ครึ่งศตวรรษหลังจากสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ชนชั้นนำ
สยามสามารถสร้างบ้านเมือง วางระบบการปกครองที่มีเสถียรภาพและ
สามารถแผ่อำนาจการปกครองไปได้มากกว่าที่กรุงศรีอยุธยาเคยมีมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายอำนาจลง
ไปทางหัวเมืองปักษ์ใต้และคาบสมุทรมลายู ที่กรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี ไม่สามารถนำหัวเมืองมลายูมาอยู่
ภายใต้อำนาจได้อย่างมั่นคง การปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้และหัวเมืองประเทศราชในคาบสมุทรมลายูในสมัย
รัตนโกสินทร์นี้มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์อย่างมาก จะเห็นได้ว่าหลังจากสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี
ไม่นานนัก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดฯ ให้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหา
สุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จลงไปจัดการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้และหัวเมืองประเทศราช
มลายูที่สำคัญให้เข้ามาอยู่ใน พระราชอาณาเขต เหตุที่หัวเมืองปักษ์ใต้และหัวเมืองประเทศราชมลายูมีความ
สำคัญทั้งที่อยู่ห่างไกลจากราชธานีมากนั้น เนื่องจากเป็นดินแดนแห่งทรัพยากรธรรมชาติ สินค้าของป่า และ
การเป็นชุมทางการค้าทางเรือกับโลกภายนอก ซึ่งมีความสำคัญทางเศรษฐกิจ การจัดเก็บส่วยอากรต่าง ๆ ที่
กล่าวได้ว่าเป็นที่มาของรายได้จำนวนมากของแผ่นดิน

อย่างไรก็ตามด้วยความที่อยู่ห่างไกลจากราชธานี การปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้และหัวเมืองประเทศราชมลายูจึงอยู่ภายใต้การกำกับของเจ้าเมืองใหญ่สองเมือง คือ นครศรีธรรมราชและสงขลา ที่ในเวลาปกติก็สมัครสมานกันดีแต่ในบางครั้งเจ้าเมืองใหญ่ทั้งสองนี้มีความขัดแย้งกัน มีทั้งเรื่องผลประโยชน์ เรื่องส่วนตัว ก็นำมาซึ่งปัญหาความไม่ลงรอยในการบริหารหัวเมืองปักษ์ใต้และหัวเมืองประเทศราชมลายู สร้างความลำบากให้กับรัฐบาลที่ราชธานี อีกทั้งการที่หัวเมืองประเทศราชมลายูนั้นชาติพันธุ์ของประชากรส่วนใหญ่หรือเกือบจะทั้งหมดในพื้นที่เป็นชาวมลายูที่มีความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรมกับคนไทย ทำให้การปกครองนั้นมิได้เป็นไปอย่างราบรื่น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ว่าในขณะนั้นผู้ปกครองในพื้นที่มีความสัมพันธ์กับหัวเมืองใหญ่อย่าง นครศรีธรรมราชและสงขลาอย่างไร นอกจากนี้ยังมีปัญหาการแก่งแย่งชิงดีในอำนาจของผู้ปกครองหัวเมืองประเทศราชมลายูเองด้วย ที่บางครั้งมาจากปัญหาในครอบครัวและเครือญาติของผู้ปกครอง และบางครั้งมาจากความไม่ลงรอยกันระหว่างผู้ปกครองและข้าราชการที่ถูกส่งไปกำกับราชการ ที่บางกรณีสร้างปัญหาถึงขั้นที่ทางราชธานีต้องส่งขุนนางผู้ใหญ่และกองทัพออกมาจัดการ

ในระหว่าง พ.ศ. 2381-2382 เกิดความวุ่นวายในหัวเมืองปักษ์ใต้และหัวเมืองประเทศราชมลายู พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) ซึ่งในขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา เจ้ากรมพระคลังสินค้า เป็นแม่ทัพยกกองทัพไปจัดการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้และหัวเมืองประเทศราชมลายู ซึ่งสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ได้มอบหมายให้ หลวงอุดมสมบัติ (จั่น) ซึ่งรับราชการอยู่ในกรมพระคลังสินค้า ทำหน้าที่รายงานข้อราชการต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหารือกับขุนนาง ข้าราชการในราชสำนักที่เกี่ยวข้องกับหัวเมืองปักษ์ใต้และหัวเมืองประเทศราชมลายูไปให้ทราบเป็นระยะ ซึ่งหลวงอุดมสมบัติ (จั่น) ได้ทำการรายงานออกไปอย่างละเอียด รวมทั้งสิ้น 15 ฉบับ ต่อมาจึงได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในชื่อว่า “จดหมายหลวงอุดมสมบัติ” และได้รับการยกย่องว่าเป็นเอกสารชิ้นต้นที่ดี ยิ่งสำหรับผู้ศึกษาประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างลึกซึ้ง

ใน “จดหมายหลวงอุดมสมบัติ” นี้ ผู้อ่านจะได้เห็นถึงรูปแบบการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐบาลที่ราชธานีกับหัวเมืองใหญ่ทั้งสองของปักษ์ใต้คือนครศรีธรรมราชและสงขลา และในบางกรณีที่ราชธานีจัดการบางเรื่องโดยตรงไปยังหัวเมืองต่าง ๆ โดยไม่ต้องผ่านเมืองใหญ่ทั้งสอง เพื่อสร้างระบบการปกครองที่รักษาเสถียรภาพและความมั่นคงในพื้นที่ ในจดหมายหลวงอุดมสมบัตินี้ยังแสดงให้เห็นถึงตัวแสดงใหม่ที่เข้ามามีบทบาทในการสร้างอิทธิพลในคาบสมุทรมลายูคือพวกจักรวรรดินิยมอังกฤษ ซึ่งต่างจากสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี การปรากฏตัวของอำนาจใหม่ที่มีแสนยานุภาพทั้งทางทหารและเศรษฐกิจ และปัจจัยที่จะมาแสวงหาผลประโยชน์อย่างเต็มที่ ทำให้ราชสำนักสยามต้องใช้ความละเอียดรอบคอบในการดำเนินนโยบายเพื่อรักษาผลประโยชน์และความเป็นผู้มีอำนาจในพื้นที่เป็นอย่างยิ่ง

ใน “จดหมายหลวงอุดมสมบัติ” ผู้อ่านจะได้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในการบริหารราชการแผ่นดิน ที่แม้ว่าจะมิได้เสด็จลงไปยังพื้นที่หัวเมืองปักษ์ใต้หัวเมืองประเทศราชมลายูด้วยพระองค์เอง แต่การที่ทรงประเมินสถานการณ์จากข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ทั้งจากข้าราชการในพื้นที่ ตลอดจนพ่อค้าไทยและพ่อค้าต่างชาติที่ผ่านไปมาในพื้นที่และแวะมาค้าขายในกรุง อีกทั้งจากที่ทรงรู้จักข้าราชการ เจ้าเมืองต่าง ๆ ที่เคยมาเฝ้า ทำให้ทรงทราบว่าแต่ละคนนั้นมีอุปนิสัยและทัศนคติอย่างไร ทำให้ทรงปรึกษาหารือหรือราชการกับเสนาบดีและขุนนางทั้งหลายเรื่องหัวเมืองปักษ์ใต้และหัวเมืองประเทศราชมลายูได้

อย่างลึกซึ้งและทรงมีรัฐธำภิบาลนโยบายได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้ แม้สำนวน ถ้อยคำที่ปรากฏในหนังสือนี้จะดูโบราณ ทำให้เห็นภาพของระบบราชการที่ยังมิได้เป็นรูปแบบสมัยใหม่อย่างปัจจุบัน จนผู้อ่านอาจจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องคร่ำครึพื้นสมัย แต่สิ่งที่สำคัญคือหนังสือนี้ได้บันทึกโดยละเอียด ทำให้เห็นถึงรูปแบบระบบราชการสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มี ความสับสนเนื่องจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งไม่ปรากฏในเอกสารอื่นใดอีก ทำให้เป็นหนังสือสำคัญที่ผู้ศึกษาทางรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ ควรจะมีโอกาสได้อ่าน ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายถึงหนังสือนี้ว่า “ถ้าได้อ่านแล้วจะมีความเห็นเป็นอย่างเดียวกันทุกคน ว่าเป็นหนังสือที่น่าอ่านนับเป็นอย่างเอกได้เรื่องหนึ่ง”

ผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ยอดชาย ชูติกาโม

โรงเรียนกฎหมายและการเมือง มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

อาคารเฉลิมพระเกียรติ 50 พรรษา มหาวชิราลงกรณ์

เลขที่ 145/9 ถนนสุขุมวิท เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300

e-mail: nathee_123@yahoo.com